

La Collada de Toses

Joaquim Cabeza i Valls

Resum

Aquest text és una descripció geogràfica del paisatge, rutes de comunicació i de la toponímia de l'àrea de la Collada de Toses des d'una perspectiva geohistòrica i excursionista.

Paraules clau: Collada de Toses, descripció regional.

Resumen

Este texto es una descripción geográfica del paisaje, rutas de comunicación y de la toponimia de la zona del Collado de Toses desde una perspectiva geohistórica y excursionista.

Palabras clave: Collada de Toses, descripción regional.

Abstract

This text is a geographic description of the landscape, pathways, and place names of the area of Collado de Toses in the Pyrenees from a perspective of the historical geography of mountain climbing.

Keywords: Collada de Toses, regional description.

El present article fou presentat al PREMI PAU VILA 2006, convocat per la Secció de Geografia i Ciències Naturals del Centre Excursionista de Catalunya. La identificació era: LEMA – LES COLLADETES.

El veredict de jurat es féu públic el dia 16 de novembre de 2006.

A l'article li fou atorgat un accèssit.

Aclariments previs

Advertim el lector que tota vegada que esmentem la “collada de Toses”, ens referim a l'històric camí ral de Ribes a Puigcerdà, com es descriu al núm. 1 del capítol DOS CAMINS RALS. I quan citem “les Colladetes” ens referim al coll que és travessat per la carretera de Ribes de Freser a Puigcerdà, com es descriu al núm. 2 del mateix capítol.

També advertim que sempre que podem donem les altituds que hem obtingut dels mapes d'escala 1:5000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, ICC, perquè creiem que aquests donen fe. Si l'esment no té decimals vol dir que la font no és de l'ICC. Llavors, tant pot ser veritat com no.

La Collada de Toses en els mapes antics

Fa anys que vam demanar al nostre excel·lent amic, el doctor Albert Barella i Miró, ara present en el record i l'enyor, el qual tenia una important col·lecció de mapes antics, que ens pogués fer un breu llistat d'uns quants d'aquests mapes on figurés el topònim de la collada de Toses. La finalitat de la consulta era constatar en quina posició aproximada apareixia indicada la collada respecte al poble de Toses.

El doctor Barella fou amatent i ràpid. Al cap de pocs dies ens va trametre els resultats d'aquella prospecció, de la qual extraurem els aspectes que ens convenen per al nostre menester. L'anàlisi va ser feta sobre uns mapes de Catalunya, uns dels Països Catalans i algun dels Pirineus, elaborats per alguns d'entre els més famosos autors d'aquells temps, des de principis del segle XVII fins a finals del XIX, és a dir, des del 1605 al 1894. El nom fou localitzat a 26 dels mapes ullaats. Llevat del mapa de Josep Aparici, del 1720, que amida 135 x 120 cm, i que és d'una escala aproximada d'1:200.000, els altres fan, amb mides que arrodonim per simplificar, 50 x 40, 60 x 50 i 90 x 60 cm. Tret d'uns poquíssims mapes que donen l'equivalència de l'escala en metres, els altres ho fan en llegües o milles, diferents a cada país i sovint a cada població. Si hi afegim les notòries diferències en el dibuix dels mapes, de seguida es veu que és impossible fer-hi cap mena càlcul que pugui resultar proper a alguna o altra realitat. Tot és relatiu..., aproximatiu..., si fa no fa...! Tot de passada i només a tall d'exemple, notem que a escala 700.000, només el gruix d'una minsa ratlla pot representar tres-cents o quatre-cents metres. I, evidentment, tots aquests mapes

antics van per aquests aires. Tot amb tot, aquests mapes són bellíssims i constitueixen una preuada font d'informació geogràfica, històrica, cartogràfica i, molt especialment, toponímica.

Vegem ara les remarques que tan gentilment ens va ofrenar el doctor Barella. El topònim apareix en tots els mapes de l'escola flamenco-holandesa del segle XVII. En canvi, manca en tots els sansonians francesos, excepte el darrer (Sanson-Mortier, del 1700) Els mapes holandesos i els alemanys derivats dels de Sanson, de vegades l'incorporen, de vegades no. Els mapes independents de les dues grans escoles esmentades, alguna vegada l'incorporen. Resulta sorprenent que, entre els mapes autòctons, no hi figuri en el de Tomàs López del 1776, data prou avançada perquè ja hi pogués figurar, que fou inspirat en el mapa dels Pirineus de Roussel del 1776.

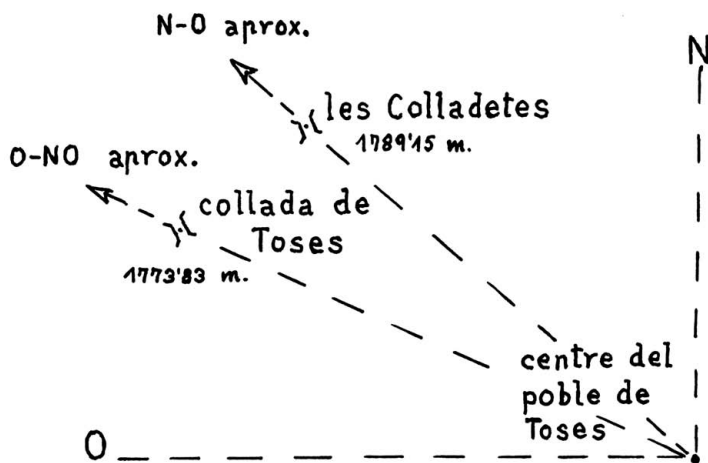
La grafia del genèric "collada" es troba representada per C., col o Coll; "collada" havia d'arribar una mica més modernament, i cal dir que actualment el mot és totalment consolidat. Respecte al nom propi tant aviat és Toses, com Tosses o Tosas. Tot i les imprecisions que hem esmentat abans, en general el topònim és força ben col·locat, a voltes una mica massa al nord, o massa al sud, però generalment sempre al costat de ponent del poble de Toses i en una direcció general O-NO. Cal advertir que, de vegades, el mateix poble de Toses tampoc no és massa ben situat. (Veg. gràfics).

Hem volgut escriure aquest capítol sobre els mapes antics a posta per a remarcar que, llevat de l'últim mapa, el de l'any 1894, tots els altres foren confeccionats abans de començar-se a construir les primeres i incipients carreteres. Volem dir, doncs, que el nom de "collada de Toses" de cap manera es podia referir al coll que, des de finals del segle XIX i principis del XX, és travessat per la carretera de Ribes a Puigcerdà. A més, l'atenta aportació del doctor Barella indica sempre, encara que sigui aproximadament, que la situació de la veritable collada de Toses és en una direcció general O-NO respecte al poble de Toses. La direcció general vers el coll de la carretera, "les colladetes", és una mica més propera a la direcció N-O. (veg. croquis)

Els camins

A mesura que els territoris del país català anaven quedant lliures dels ocupants sarraïns, majorment els territoris que en història medieval es coneixen amb el nom Catalunya Vella, segles VIII, IX i X principalment, s'anava consolidant un estat de relativa pau, potser només tranquil·litat, i potser també només relativa, perquè Déu n'hi do de com s'esbatusseven emperadors, reis, prínceps, ducs, marquesos, comtes, vescomtes, barons; i papes, cardenals, bisbes, abats; i diferents faccions i diferents estaments de la societat, etc. Doncs tot i això, en aquells temps, que vol dir segles, es va anar consolidant una major humanització del territori. Ciutats, viles, pobles, caserius, grans hisendes pairals, una bona majoria descendents de poderoses vil·les romanes, masies,

Figura 1

Aquests croquis és només per indicar la direcció general de la collada de Toses i la de les Colladetes, des del nucli de cases del poble de Toses.

monestirs, santuaris, humils ermites amb els seus ermitans, residents com a custodis a la casa generalment adjunta a l'ermita o santuari. De castells, encara que no tots, molts havien esdevingut residències habituals de propietaries o de masovers.

Tot plegat feia que el país fos farcit d'una immensa xarxa de camins de molt diversa mena. Vies i estrades romanes, moltes de les quals seguien antics camins ibers, camins de carro, bàsicament a les planes o a peu de muntanya baixa, de confecció molt primària, generalment malmesos per les pluges i per les mateixes rodes dels carros i de les carretes. Camins que actualment es poden considerar desapareguts, reemplaçats per les modernes pistes, amb pendents i revolts molts més ben traçats que, quan es conserven en bon estat, són aptes per a tota mena de vehicles. Si són poc o molt espatllats, només per a vehicles per a tot terreny. I els carruatges que es mantenen amb tracció animal són per finalitats turístiques, però amb rodes neumàtiques o, com a mínim, amb llandes recobertes de goma.

Els camins carreters s'han acabat, però ens han deixat un llegat, ens han deixat el nom: "carretera". Vegem aquest breu diàleg que, en el transcurs dels anys, l'havíem observat diverses vegades, evidentment a gent gran. —Aquest camí és el de la font tal? —Sí, seguiu avall, passades aquelles alzines trobareu una carretera, travesseu-la i seguiu el camí que continua baixant. —Escolti, ha dit una carretera, i ni el mapa ni la guia indiquen cap carretera! —Bé, no, és clar, és que nosaltres dels camins carreters en diem carreteres. Els meus avis i els meus pares ho deien sempre. (Coromines, entre diversos exemples de mots que es mantenen malgrat els canvis haguts, diu: —... com no es va deixar de dir "carretera",

quan s'aboliren les carretes...) Ara tothom té ben clar què és una carretera, prou diferent de camí de carro, pista, autovia i autopista.

En un altre grup d'antics camins, hem d'esmentar els importantíssims camins ramaders, però no en farem cap comentari perquè no ens afecten per al present treball.

En canvi, de les importants vies, estrades i calçades romanes, generalment empedrades (camí calçat vol dir camí empedrat), creiem que cal fer-ne un breu comentari. Aquests camins no foren construïts per aprofit i servei dels habitants autòctons, tot i que quan els calia els utilitzaven, sinó perquè ells, els romans, en tenien una necessitat de cabdal importància per a moure els grans exèrcits, materials, artefactes i ginys de guerra, avituallament, etc., amb la màxima celeritat possible a l'hora d'anar ocupant territoris per al seu vast imperi. Però l'imperi s'acabà i aquells camins restaren i, a trossos foren absorbits per noves vies de comunicació, o simplement desapareguts per diverses causes, com ara transformació de terrenys destinats a cultius, edificacions, etc. o, a trossos, poc o molt espatllats i poc o molt adobats, restaurats o consolidats, han arribat fins ben modernament, a finals del segle XIX o principis del XX, fent servitud de camí ral.

Un altre grup important de camins són els de bast, o de ferradura, aptes per a transitar-hi bèsties de càrrega, mules i matxos, amb alforges per a les mercaderies o, quan calia, amb selles de cadira per a persones. Com que aquest model de camí solia ser important, de llargues distàncies i molt concorregut, acostumaven a ser prou amples per a permetre el creuament de dues bèsties carregades. A més, molts d'aquests camins tenien la consideració de "camins rals". Entremig de tot, lligant-ho tot, una munió de camins de peu, senderons, corriols, viaransys, drecceres, per a accedir o per a sortir de pobles, viles, masos, boscos, prats, amb finalitats diverses, cercar llenya, herbes, bolets, fruits del bosc, aigua de les fonts, generalment de curta extensió i de finalitats molt concretes, molt determinades. Una anècdota viscuda: agost de 1957. Ermita i masia de Vallvanera, dalt d'un serrat al nord de Castell d'Aro, a uns 350 m d'altura. Els masovers eren un matrimoni sense fills i la mare del marit. Aquella bona dona, tres matins a la setmana, baixava a peu fins a Castell d'Aro, carretada amb productes de la masia, ous, aviram, verdures, fruita, etc. A Castell d'Aro agafava el tren, el carrilet, fins a Sant Feliu de Guíxols, i anava al mercat, després tornava a agafar el tren a Castell, i a peu i amunt fins a casa.

Ara ens cal dedicar una atenció especial al "camí ral". Comencem pel nom i vegem què hi diu Joan Coromines. "Començà per ser *camí reial*, o salvaguardat pel poder reial i públic, com a *camí oficial*. Durant molt temps es mantingué la forma etimològica *camí real*, però avui a penes li dóna ningú aquesta forma, ni *camí reial*. Quasi pertot s'ha generalitzat la forma contracta *ral*. (Etim. i comp. 11, 453B50) És a dir: fou el tipus de camí públic més transcendent, més usat i de més trànsit entre tota mena de camins. Solien ser camins de grans recorreguts que comunicaven poblacions importants, o diferents

comarques, resseguint fondals de valls, de vegades travessant collades molt importants per enllaçar grans comarques o diferents països.

Una prova més de la importància d'aquests camins i del tràfec intens que suportaven, és la dita popular, que ha restat fossilitzada, de "lladres de camí ral". És lògic. Si aquells grups o escamots de malfactors s'haguessin apostat en una dreuera de bosc de les d'anar a collir llenya, o maduixes o bolets, ben poc "negoci" haurien fet!

Ara cal situar-nos a mitjan segle XIX, quan es començaven a fer uns tímids projectes de carreteres comarcals. De carreteres més principals, Barcelona, València, Alacant, etc, ja feia temps que n'hi havia, fins i tot amb serveis regulars de diligències per a grans recorreguts. El 1860 es projecta la carretera de Ribes a Puigcerdà, però fins vint anys més tard no comencen les obres, que en arribar al punt més alt de la ruta, a les Colladetes, s'aturen durant una altra colla d'anys. Finalment, s'acabà l'obra l'any 1914. Entre el projecte i la inauguració total, van transcórrer 54 anys! S'acostaven temps de canvis espectaculars a les comunicacions.

Majorment americans, anglesos i francesos estaven entestats a crear carruatges que es poguissin traslladar amb unes màquines que es movien amb combustible derivat del petroli, descobert de feia poc. Van començar dient-ne "automòbils" perquè es movien sols, sense tracció animal de cap mena.

Com hem dit més amunt, ens trobem a finals del segle XIX i principis del XX, quan començaven a fer servei les "modernes" carreteres. Els històrics i eficients camins rals tenien els dies comptats. Posarem un exemple, potser el més significatiu entre algun altre: la via romana de la collada de Capsacosta. Fins el moment d'estrenar-se les carreteres de Sant Joan de les Abadesses a Olot per la collada de Sentigosa, a finals del segle XIX o principis del XX, i la de Sant Salvador de Bianya a Sant Pau de Segúries pel collet del Cortal i la collada de Sant Pau, el 1922, aquest camí va estar fent, durant segles, la funció de camí ral. Era el camí ral d'Olot a Camprodon. Aquestes dues carreteres feren romandre el camí totalment abandonat durant una setantena d'anys, fins que l'estiu de 1994, amb motiu de l'obra de la nova carretera del túnel de Collabós, i en compliment d'una llei del Parlament de Catalunya, un equip d'una vintena d'arqueòlegs dirigits per Cesc Busquets i Montse Freixa, van estassar, restaurar i consolidar el vell camí, en una llargària d'uns vuit quilòmetres aproximadament, des de les proximitats de Sant Salvador de Bianya fins a Sant Pau Vell, l'antiga parròquia de Sant Pau de Segúries.

Vers l'any 2000 la Generalitat ha dut a terme la museïtzació del camí. S'han instal·lat indicadors, rètols, plafons informatius, algun mil·liari informatiu, etc. El camí és un bé patrimonial declarat "bé cultural declarat bé cultural d'interès nacional" (BCIN), zona arqueològica, i per això gaudeix d'una protecció especial. (Text de la placa general 1.1 – 1ª pàgina del text de la Direcció General del Patrimoni Cultural) I només es permès de circular-hi a peu. De moment, no sabem que cap altre camí ral i exvia romana hagi tingut la mateixa sort d'aquest.

Dos Camins Rals

De Ribes a Puigcerdà, per la collada de Toses

Antic camí ral de ferradura. Amb la diversa informació obtinguda, creiem prou evident que, partint de Ribes i passant per Planoles, Planés, el veïnat d'Espinosa, Fornells de la Muntanya i Toses, el camí seguia el fondal de la vall del riu Rigard. Però degué ocórrer que a les darreries del segle XIX, en començar les obres de construcció de la línia fèrria de Ripoll a Puigcerdà, van convertir el camí en una mena de carretera d'obres, per a transportar els materials i la maquinària a peu d'obra. Ara, una mica eixamplada i asfaltada, és una bona carretera veïnal. De manera que en aquest sector de Ribes a Toses, del camí de ferradura, de l'antic camí de segles enrere, no en queda cap rastre.

Un dia d'agost del 2003, vam voler saber què en restava de l'històric camí ral. Vam seguir les indicacions de les guies de Cèsar August Torras. Comencem a l'estació de Toses. Al capdavall del poble, a l'extrem de ponent, arranca un ample camí que remunta per damunt de la boca d'entrada del túnel de Toses. És ample i planer i molt ben conservat, net, ombriu i amb murs de contenció i tot. És anomenat "camí de la Creu", i tant pels habitants del poble com pels estadants ocasionals, és utilitzat com a passeig públic, potser perquè al poble no hi ha un sol tros de carrer on es pugui passejar a peu pla. I quins desnivells! Llàstima que l'encís només dura uns vuit-cents metres! El camí desemboca al tram de carretera que baixa de la collada de Toses i passa pel peu del nucli de cases del poble i segueix avall cap a Planoles. Seguint aquest bell i vell camí, fragment de l'antic camí ral, vam arribar a l'indret anomenat Pas del Vell, que és una mena de pas estret, com un petit congost. Hi conflueixen, a més de la carretera i el camí referit, tres o quatre torrents que formen la capçalera del riu Rigard. Seguint les instruccions de la guia i del mapa, cal seguir carretera amunt només cosa d'uns dos-cents metres. De seguida es veu a l'altra banda, l'entrada d'una torrentera i un ample camí ben fresat. La torrentera és el "torrent de la Vall d'Alp", i el camí és el "camí de la Vall d'Alp". D'entrada, poden sobtar una mica aquests dos topònims, perquè som al Ripollès, a la capçalera del riu Rigard! Però cal tenir en compte que aquests dos noms, bellamente eufònics, degueren ser creats per la gent de Toses, ja que per a ells aquest camí, a més de ser el camí ral de Puigcerdà, era també el camí més ràpid i dreturer per anar a Alp. Ens ho expliquen així amb vehemència, naturalment la gent gran! La pujada és constant però suau, i sempre propera al torrent. A mesura que va pujant, el camí va esdevenint un corriol. Ja ben amunt, a les envistes de la collada, el corriol deixa el torrent i amb un parell de giragonses s'enfila a trobar la carretera que baixa a Toses. D'aquest punt a la collada hi ha uns cinc-cents metres de carretera. En aquests darrers metres el camí ha desaparegut, segurament engolit per l'obra de la carretera. No seguim aquest darrer tros de camí ni la carretera. El capdamunt del torrent és una ampla coma herbada que enfilem dreturerament fins a la collada, la qual és travessada longitudinalment per

la carretera que ve de les Colladetes i baixa a Supermolina. Segurament que ara el paratge de la collada és ben diferent de quan només hi passava el camí ral. Ara, a més de la carretera de Supermolina, en surt la que baixa a Toses. Del costat de ponent de la collada en surt una pista de terra que puja a una pedrera. En direcció sud primer, i després girant vers el nord surt una altra pista que en suau pujada i poca estona arriba a la carretera gran a l'indret de la Colladetes. (Vegeu el capítol "Les Colladetes") I encara, en direcció sud i després oest, una altra pista en molt suau baixada es passeja pels plans d'Anyella i va a trobar la carretera que per la collada del Pedró i el coll de la Creueta baixa a Castellar de n'Hug. S'entén que amb aquest daltabaix del paratge, del camí antic no en pot quedar ni un pam!

Atents a les indicacions de la guia, deixem la collada i la carretera i ens encairem avall, com podem, ja pel vessant de la Molina, amb l'esperança de trobar algun rastre de camí més avall. Només trobem l'esperança, de camí res. Més avall veiem entre l'arbreda una gran remoguda de terra. Ens hi acostem. És una pista, senyals claríssims d'haver estat obrada de ben pocs dies. La seguim. A trossos baixa desafortadament. Estem segurs que baixem pel torrent del clot de les Carboneres, com diuen la guia i els mapes. Ja al capdavall la baixada es suavitza i la pista nova s'enllaça amb una de vella. Trobem diverses piles de troncs a banda i banda de la pista, que ens demostren que aquestes pistes, tant la vella com la nova, han estat fetes per treure fusta. I com que sabem que l'antic camí seguia sempre pel fons i ben proper al torrent, deduïm que les pistes han esborrat els rastres de camí antic que podien haver restat.

Passem per davant del refugi de Sant Ignasi, abandonat i mig esfondrat, i arribem davant la via del tren, on la pista fa un retomb a l'esquerra en angle recte. Passem davant de l'edifici que en inaugurar-se la línia del tren va fer la funció de baixador-estació de la Molina, ara en ús com a habitacle, i acabem d'arribar prop de l'estació, on havíem deixat el cotxe, que ens retorna al xalet del Centre. El torrent de les Carboneres s'ajunta amb el de les Pletasses i una mica més avall s'hi afegeix el torrent del Sitjar, l'aigua del qual fornira la força a la Molina, és a dir, la serradora, que era instal·lada al capdavall del torrent. Així es forma el riu de la Molina, o riu o ribera d'Alp. El camí seguia de prop el curs de l'aigua i passava pel famós hostel de la Molina, lloc de parada i de descans, desaparegut ja fa anys. Se'n manté el solar, ple d'herba. A uns quatre-cents metres aproximadament, a ponent d'aquest lloc, baixa el torrent de Saltèguet que lliura les seves aigües al riu Alp. A partir d'aquí, l'antic camí i el riu s'entaforaven per l'estret congost de Malpàs, d'uns cinc quilòmetres de llargada, si fa no fa.

De feia ja molts anys que, negociants de fustes de Puigcerdà i de la comarca, i propietaris de boscos de la Molina, van decidir d'eixamplar l'antic camí de ferradura i convertir-lo en camí de carro fins a la serradora, per a poder transportar fusta més fàcilment. En assabentar-se els cerdans que els organismes oficials que havien d'acabar la carretera, no donaven cap garantia d'acabar l'obra de manera immediata, una entitat de gent de negocis dita "Com-

pañia la Ceretana”, i altres persones, negociants i comerciants interessats en l’afer, van decidir pel seu compte de convertir el camí de carro de Puigcerdà a la Molina pel congost de Malpàs en carretera, i continuar-la pel fondal de la Molina, en llargs revolts, fins a enllaçar a les Colladetes amb la carretera ja construïda.

La nova carretera permetia el pas de carruatges en doble sentit. Això permeté que tartanes, diligències i altres carruatges que finien el seu trajecte a les Colladetes, poguessin continuar viatge fins a Puigcerdà. Els promotors de la nova carretera van establir el pagament d’un peatge com a dret de pas, per a carruatges i bèsties de càrrega, llevat de persones a peu o a cavall de matxos. El recapte de l’impost es destinava a mantenir en bon estat la carretera. L’impost es pagava a l’hostal de la Molina, que alhora era lloc de parada, canvi de cavalleries, restaurant i lloc de dormir. Aquesta obra va ser una gran solució i una gran avenç, ja que quan finia el trajecte de diligències i altres carruatgess a les Colladetes, la gent havia d’anar a peu o amb matxos o mules.

Finalment, es va acabar l’obra de la carretera, que es va inaugurar l’any 1914. A partir d’aquest moment, la carretera de “La Ceretana” va passar a dir-se popularment “la carretera vella”. Des del lloc de l’antic hostal de la Molina fins al punt d’unió amb la carretera nova al capdamunt de la pujada, a les Colladetes. El fragment de carretera que recorre el congost de Malpàs fou continuat pel barri de l’estació, barri del Sitjar, es va enfilant prop del xalet de la UEC, prop del xalet del CEC, passa per tot el sector de Supermolina, i pel coll del Pedró i la collada de Toses, que la travessa longitudinalment, arriba a les Colladetes i connecta amb la carretera gran. És la carretera que se’n diu “interior”, perquè recorre i connecta tots els barris i sectors de la vall de la Molina.

De Ribes a Puigcerdà, pel coll de la Creu de Meians

D’aquest antic camí ral, l’únic fragment que compartien els dos històrics camins, era el de Ribes a Planoles. A partir d’aquí ambdós divergien i arribaven a Puigcerdà per diferents rutes. Aquest, des de Planoles a la vila dels cerdans, ha estat adaptat com a camí de gran recorregut. És el GR-11, del cap de Creus a l’Atlàntic. El recorregut d’aquest camí és: Ribes, Planoles, Planés, Dòrria, coll de la Creu de Meians, coll Marcer, Vilallobent, Aja i Puigcerdà.

Característiques dels dos camins

El de la collada de Toses

Aquell camí seguia pràcticament sempre per fons de valls o de torrents. Des de Ribes pujava per tota la vall del riu Rigard, passava pel peu de les

casos de Toses i de seguida arribava al paratge del Pas del Vell. Tot seguit s'enfilava pel torrent de la Vall d'Alp, travessava la collada de Toses, que era el punt més alt de tota la ruta (1.773,83 m), baixava pel Clot de les Carboneres, passava prop de la serradora i de l'hostal de la Molina, seguia el congost de Malpàs, sortia a la plana cerdana prop d'Alp, i per sota d'Urtx i de Queixans arribava a Puigcerdà. Aquest darrer tram, de prop d'Alp a Puigcerdà, ja era per terreny planer, per entre camps, masos i cases. Aquest camí disposava de dos punts de parada, de descans o de refugi: el nucli del poble de Toses i l'hostal de la Molina.

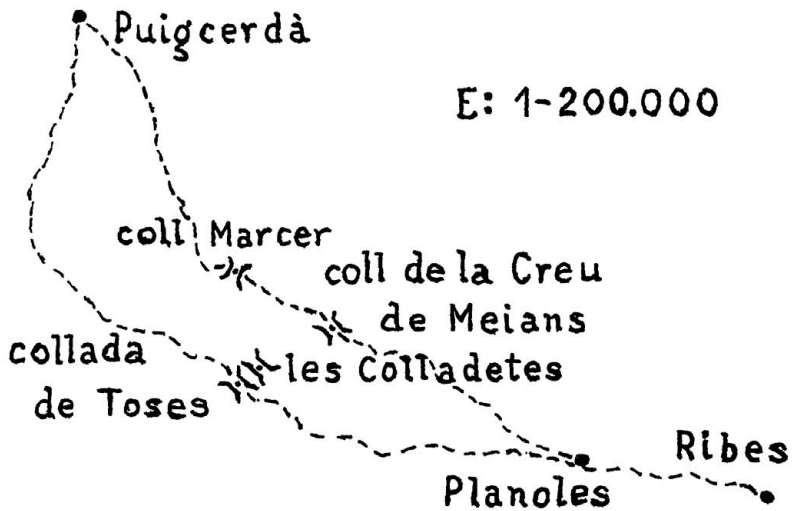
El del coll de la Creu de Meians

A partir del conjunt Planoles-Planés, el camí deixava el fondal de la vall i esdevenia un veritable camí de muntanya. S'enfilava a coll Castellar, passava per les cases de Dòrria i, amunt sempre arribava al coll de la Creu de Meians, que amb 1.992,19 m d'altura, era la cota de màxima altitud de l'itinerari. El camí seguia faldejant força planerament en direcció N-O fins al coll Marcer, proper als 2000 m d'altura. A partir d'aquest punt començava a baixar, primer seguint la part alta del torrent del Pla de les Forques, fins a tombar un petit llom de carena per canviar la torrentera i seguir pel torrent de Montagut avall, per arribar, ja en zona de camins de plana amb cases i camps, a Vilallobent i tot seguit Aja i Puigcerdà.

Encara que suposem que aquest camí no es deu conservar exactament com era fa cent o cent-vint anys enrere, també suposem que es pot conservar prou bé pel fet d'haver estat adaptat a un fragment de camí de gran recorregut. D'altres factors positius per a la seva conservació són: no és proper a cap carretera; només en un curt tros coincideix amb una pista de muntanya. Des de Dòrria a Vilallobent no passa per cap nucli habitat ni cap casa. Essent una ruta, més de muntanya que la de Toses, sobretot la llarga trossada de Planés a coll Marcer, a més del notable desnivell, recordem, 218,36 m més alt Meians que Toses, és un constant faldejar a mig aire, més amunt o més avall, per travessar raconades i carenades, la qual cosa feia allargassar la ruta notòriament. També des de Dòrria fins a Vilallobent no hi havia ni hostal ni refugi de cap mena.

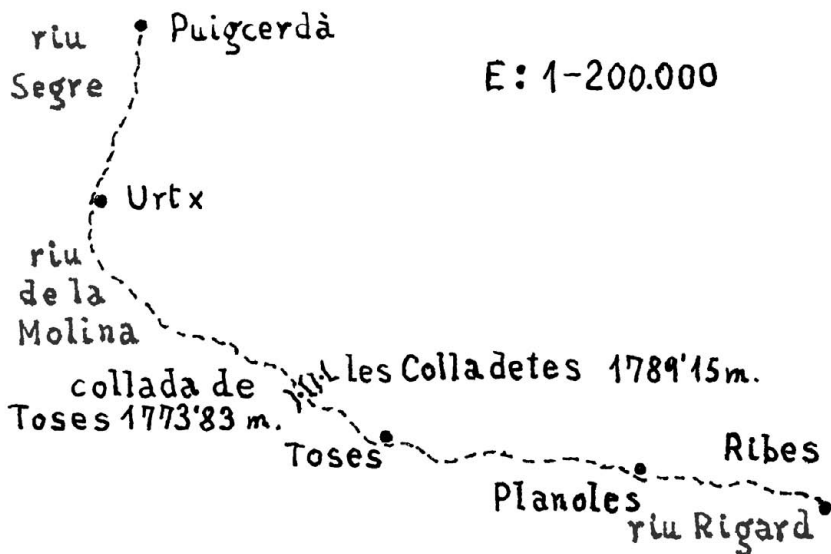
Amb els tres croquis i els comentaris que hi adjuntem i les característiques dels dos itineraris acabades d'exposar, es veu prou bé que la ruta de Toses, tot i ser en projecció horitzontal una mica més llarga, en conjunt, en hores de marxa, era més curta. En canvi, la ruta de Meians, encara que era una mica més curta vista a peu pla, resultava més llarga en horari, perquè havia de pujar més, i per tant baixar, més les constants giragonses d'entrants i sortints, també l'allargaven molt. La ruta de Meians era, doncs, força més dura i feixuga. Vegeu croquis.

Figura 2

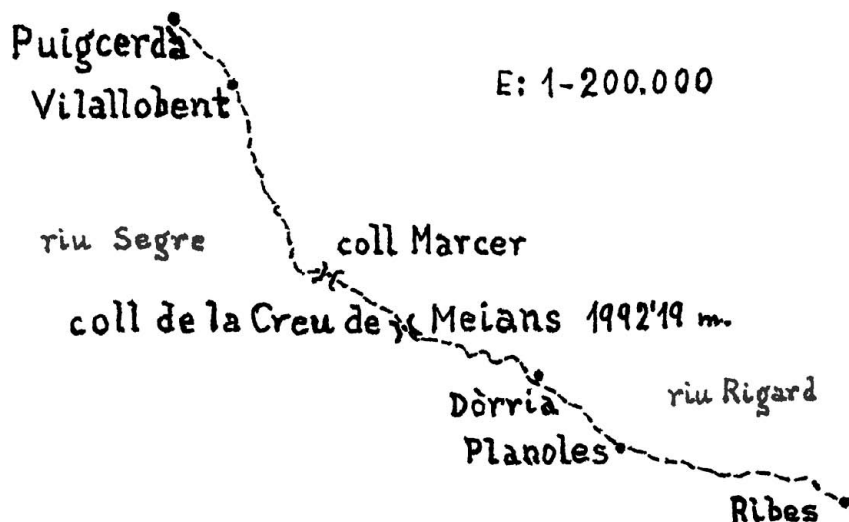
En aquest croquis que indica els dos camins, es veu com el de la collada de Toses és, en projecció planimètrica, una mica més llarg que el del coll de la Creu de Meians. Notem també que la direcció general dels dos camins és, si fa no fa, de S-E a N-O.

Figura 3

Projecció planimètrica del camí de Ribes a Puigcerdà, per la collada de Toses. Notem la diferència d'altitud dels dos colls, el de Toses i el de les Colladetes. La collada de Toses és 15,32 m més baixa.

Figura 4

Projecció planimètrica del camí de Ribes a Puigcerdà, pel coll de la Creu de Meians. Notem la diferència d'altitud entre aquest coll i la collada de Toses, aquesta és 218,36 m més baixa.

Les Colladetes

De moment, la font més antiga on hem trobat indicat aquest topònim, és el “Diccionario Geográfico de España”, obra de 17 volums, publicat entre 1956-1961 per Prensa Gráfica S.A. Al volum XVI, 1960, pàg. 333, col. 2^a, a l'entrada “Tosas, puerto de”, hi diu, passat a català: “Toses, collada de – Situat a la carretera de Barcelona a Puigcerdà, comunica la vall del riu Rigard amb la Cerdanya, per la vall de la riera d'Alp. El punt més alt és a la colladeta (1800 m alt), a la divisòria dels termes de Toses i Alp”.

El fet que el topònim sigui recollit en singular, creiem que és un pecat menor, potser producte d'una no prou encertada interpretació, o potser d'un defecte de dicció de l'informador. Tant hi fa. El cert és que es refereix clarament a les Colladetes. Han hagut de transcórrer trenta-tres anys per tornar a trobar una font que indiqués correctament la situació de les Colladetes i de la collada de Toses. No diem que no pugui existir alguna altra font, només que nosaltres no l'hem trobada, tot i cercar-la.

Fonts consultades

- Diccionario Geográfico. Ediciones Prensa Gráfica S.A., 1960.

- Mapa comarcal de Catalunya. 1:50.000. Ripollès 1a edic. Institut Cartogràfic de Catalunya, 1993.
- Mapa comarcal turístic. 1:50.000. Institut Cartogràfic de Catalunya, 1993.
- Atles topogràfic de Catalunya, 1a edic., 3 vols. Proa – Institut Cartogràfic de Catalunya, 1995.
- Mapa excursionista-carte randonnées. Institut Cartogràfic de Catalunya, 1995.
- Mapa topogràfic. 1:50.000 1a edic. Institut Cartogràfic de Catalunya, 1995.
- Mapa comarcal de Catalunya. 1:50.000. Ripollès. Institut Cartogràfic de Catalunya, 1996.
- Mapa comarcal de Catalunya. 1:50.000. Cerdanya. Institut Cartogràfic de Catalunya, 1996.
- Els noms de les formes del relleu – Carles Domingo. Societat d’Onomàstica – Institut Cartogràfic de Catalunya, 1997.
- Mapa parcs naturals – 10 Cadí Moixeró 1:40.000. El Periódico – Institut Cartogràfic de Catalunya, 1999.
- Cerdanya Mapa excursionista i turístic. Edit. Alpina, 2000.
- Rutes a peu. Opuscle 10 rutes. Jaume Gras, 2002.
- La vall de Toses. Supl. Escapades. La Vanguardia, 10.XII.04, 2004.
- La vall de la Molina. Gerard Roger (seud.). Jaume Gras, 2006.

Notem que les catorze fonts es desglossen de la seüent manera: un diccionari geogràfic; una “mena de diccionari” de noms geogràfics; un opuscle de 10 rutes; un article d’un suplement de *La Vanguardia*; i una monografia de la vall de la Molina. Les nou fonts restants són mapes, dels quals només un és de l’editorial Alpina. Els altres són editats per l’Institut Cartogràfic de Catalunya, uns amb exclusivitat, altres amb col·laboracions.

Un dia vam fer una consulta a l’ICC sobre el motiu de la incorporació als mapes del topònim “les Colladetes”, a partir del 1993. La resposta fou com ja suposàvem. Era resultat d’un treball de recerca sobre el terreny, una enquesta feta a gent gran que encara conservaven bona memòria, majorment al poblet de Toses, que és el nucli habitat més proper al paratge analitzat. Per la nostra part, un dia d’agost de 2006 vam anar a Toses, amb la intenció de poder trobar algú que ens pogués explicar alguna cosa. No ens va costar gens. Un simpàtic i atent avi d’uns setanta i tants anys, ens va repetir diverses vegades les Colladetes i la collada de Toses amb precisió i naturalitat admirables, com si parlés de la calor o de la manca de pluges.

A la llista de font consultades d’unes ratlles més amunt, hem esmentat “una mena de diccionari”. Ara vegem que ens diu l’autor, l’il·lustre Carles Domingo i Francàs. “... De vegades hi ha carenes amb un perfil seguit d’alts i baixos; caracteritzades, doncs, per la sèries de collets que ofereixen com punts per tramuntar-les. Aleshores pot ésser que hom s’hagi fixat sobretot en això i, en donar-los nom, s’hi faci referència i així se’n diguin *les Colladetes*, *los Colletons*, o noms semblants”. (pàg. 48) Continua Carles Domingo “... el diminutiu sol derivar

de collada (colladeta)... Els nombrosos casos en què *collada* anomena colls conspicus (fem memòria tan sols de la *collada de Toses*) no creiem que en limitin l'aplicació pel poble a aquests; si més no, no totes les collades es troben necessàriament a les serralades. També n'hi ha en muntanyes més modestes on hom designa colls d'aquestes.; això sí, colls, diríem, que es marquin clarament i siguin importants com a lloc de pas". (pàg. 99)

“Els noms de les formes del relleu” Carles Domingo i Francàs
Societat d'Onomàstica – Institut Cartogràfic de Catalunya – 1997

Ara ens cal endinsar-nos en el camp de les hipòtesis, altrament prou versemblants. La pregunta que ens fem és, què podia haver passat perquè el nom de “collada de Toses” fes un salt i anés a parar més de set-cents metres vers el nord-est, just al coll de les Colladetes? Una casualitat? Creiem que no. Situem-nos a mitjan segle XIX, quan encara no s'havien començat les obres de la carretera. Sembla que el nom de les Colladetes només el devien conèixer gent de Toses, que només hi devien anar per caçar, fer llenya, collir bolets, herbes, fruits del bosc, com ara móres, gerds, gavarrons (fruits de la gavarrera), excel·lents per fer-ne confitures i melmelades. Per a aquestes ocupacions no es necessitaven camins rals ni camins de ferradura. Amb drecers i corriols n'hi havia ben prou. Fins i tot amb simples rastres dels que fa el bestiar gros, sobretot bous i vaques, amb la rutina del seu pas monòton. Més de quatre vegades, quan se'ns ha esborrat un corriol que seguíem, bon goig n'hem hagut d'aprofitar aquests rastres incipients que, encara que no duguin a cap lloc concret, ocasionalment ens han estalviat força punxades i esgarrinxades d'esbarzers, aritjols, rosers de bardissa, etc. Tanquem les hipòtesis.

Del costat de la Cerdanya, baixant de la Collada, el primer nucli habitat era Alp. Del costat del Ripollès, el grup de Fornells, Planés, Planoles, Dòrria, Nevà, eren al fons de la vall i molt avall. Volem dir, per tant, que el paratge de les Colladetes devia ser conegut per poquíssima gent. En canvi, la collada de Toses era coneguda de tothom. Era el pas forçós per anar de Ribes a Puigcerdà, o de les altres poblacions de la ruta, o properes a la ruta, tant per als qui anaven a peu com per als que viatjaven en cavalleries, i per les llargues còrrues de bèsties de càrrega que traginaven mercaderies d'un costat a l'altre de la serra. Coll de Toses és el nom que figura a gairebé tots els mapes antics. Les Colladetes no figura ni a un de sol d'aquells mapes. (Vegeu el capítol dels mapes antics). Coll i collada de Toses era el nom que sonava i ressonava arreu, era el nom que tothom sabia. Per tant, sembla prou coherent pensar que quan els directius de la construcció de la carretera van aturar l'obra a l'indret de les Colladetes, sabedors que la nova via representava la desaparició del centenari camí ral, només els va caldre traslladar el nom de collada de Toses al coll que havia de travessar la nova carretera, i llestos.

Ens complau molt la recuperació d'aquest bell topònim, i fem un incís en aquestes ratlles per agrair i felicitar l'ICC pel treball de recerca, recuperació i

fixació que permet poder afirmar que les Colladetes i la collada de Toses són cadascun en el seu lloc.

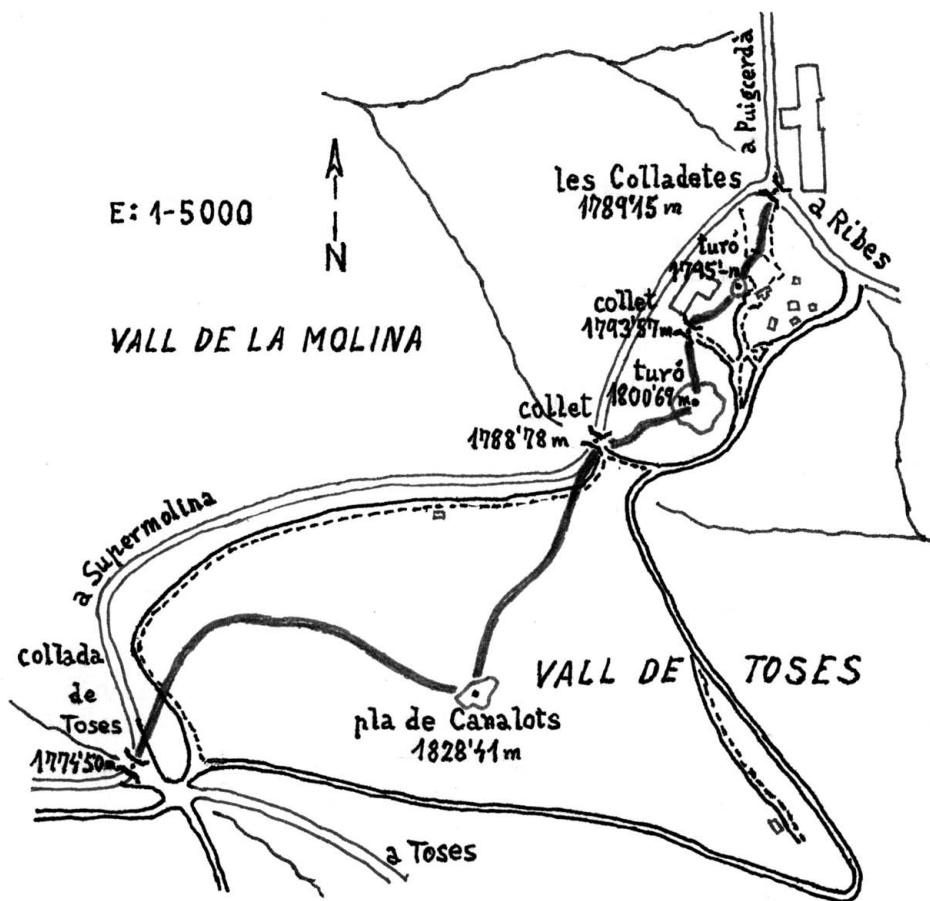
Resta una pregunta per plantejar-nos: I per què les Colladetes i no la colladeta? La resposta ens apar ben senzilla. Agost del 2003. Anem a trepitjar el paratge. Amb l'ajut del mapa a escala 5000 de l'ICC, hem confeccionat el croquis que intitulem "Quatre colls i tres turons". El fragment de territori visitat comprèn de la collada de Toses a les Colladetes, i ho férem pel costat solei del petit serrat que fa de partió d'aigües entre les valls de la Molina i de Toses. A la collada de Toses vam agafar la pista que faldeja el turó del pla de Canalots, i que tomba el carenar que en baixa, que obliga a fer un tancadíssim revolt d'uns 48°. Just a sota del primer collet innominat la pista tomba a la dreta i pren una direcció general N-E, fins a trobar la carretera de Ribes, a pocs metres de les Colladetes. Notem que indiquem dos turons i dos colls sense nom. Podria molt bé ser que no haguessin estat mai nominats. La veritat és que són totalment irrellevants i si hom no està ben amatent no se n'adona i es troba de seguida la carretera gran. Notem també que en la curta distància en línia recta de 250 metres, s'hi agombolen tres colls i dos turons.

Per acabar-ho de veure ben clar, hem compost el gràfic "les Colladetes", que és un desenvolupament longitudinal en secció vertical del recorregut que vam fer, en el qual es veu clarament que el sector de la collada de Toses al primer collet és una cosa. I d'aquest collet a les Colladetes n'és un altra, i ben diferent. És un aplec, un bloc, un conjunt, una petita unitat geogràfica, composta de tres petits colls i dos petits turons. Destaquem en vermell els minsos desnivells que separen els tres petits colls dels dos petits turons i, per acabar de reblar el clau, indiquem en color verd els minuts emprats per a fer tot el recorregut. El contrast és notori, per al primer sector emprem vint minuts: per al segon només vuit.

Tot plegat fa concloure que, abans que s'inventessin les carreteres, la gent que poc o no gaire devia rondar aquells verals, s'havien adonat que ben prop l'un de l'altre, hi havia tres petits colls. Algú degué començar a dir-ne, del conjunt dels tres collets, les Colladetes, com potser n'hauria pogut dir els Collets o els Colletons. I, com acostuma a succeir amb la majoria de topònims d'extracció popular, només cal que algú, amb les raons o les motivacions que siguin, que sempre hi són, ho repeteixi mitja dotzena de vegades, perquè habitants de l'entorn ho vagin repetint i l'ús s'eixampli cada vegada més.

Per això creiem, o almenys ens ho sembla, que la gènesi d'aquest topònim s'assenta en la intuïció popular, que va saber copsar agudament que aquells tres colls eren petits, eren propers, eren iguals. Per tant, les Colladetes és el nom del conjunt, del paratge que conté els tres collets. El fet que la important carretera travessi un dels tres collets, fa que aquest adquireixi un major protagonisme, que és adquirit pel motiu certament transcendent de la comunicació. Passaria el mateix si la carretera hagués hagut de passar pel collet de més a ponent, per exemple. El paratge continuaria essent el mateix, les Colladetes! (Vegeu els dos gràfics següents.)

Figura 5
Quatre Colls i Tres Turons

Desenvolupament longitudinal en secció vertical, de la carena divisòria d'aigües del riu Rigard i de la Molina, entre la collada de Toses i les Colladetes, vist del vessant del Ripollès. Escala longitudinal i vertical 1:5000.

Figura 6
Les Colladetes

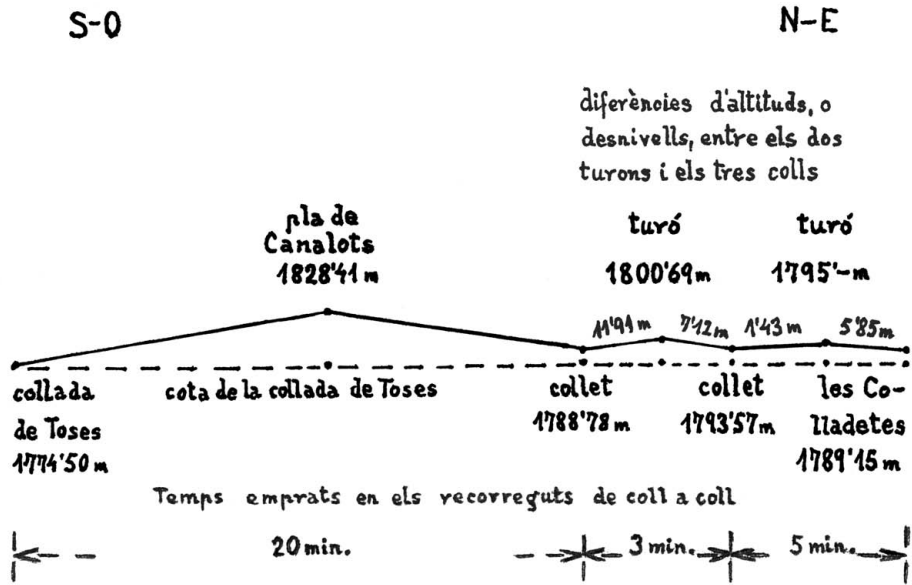

Foto 1
Camí de Ribes a Puigcerdà

Fragment de Toses al Pas del Vell. A Toses en diuen Camí de la Creu.

Foto 2

Fragment del camí de Toses al Pas del Vell. Notem un dels murs de contenció del camí.

Foto 3

Indret del segon collet.

Foto 4

Últims rastres del camí.

Foto 5

El camí deixa el planer torrent, s'enfila pel bosc de la dreta i va a trobar la carretera. Al capdamunt del prat és la collada. Vegeu el capítol "Dos camins rals".

Foto 6

Recorregut de la collada de Toses a les Colladetes, per la vista del vessant solei. Indret del primer collet.

Foto 7

Indret del segon collet.

Foto 8

Just al peu de l'angle que formen les dues façanes de l'hotel, hi ha el tercer collet, les Colladetes, el punt més alt de la carretera, la cota 1.789,15 m. Vegeu el capítol "les Colladetes" i els gràfics "Quatre colls i tres turons" i "Les Colladetes".